

**ศึกษาความรู้เรื่องความตายของชาวพุทธในยุคปัจจุบัน : ศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้าน
มหามงคล 2 ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม**
A STUDY OF MODERN BUDDHISTS' KNOWLEDGE IN DEATH
**: A CASE STUDY OF MAHAMONGKOL VILLAGE 2 SALAYA, BUDDHAMONTHON DISTRICT,
NAKHON PATHOM PROVINCE**

สุรพงษ์ กุมาร

Surapong Kumarn

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Graduate School, Mahamakut Buddhist University

พูนศักดิ์ กมล

Poonsak Kamo

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Email: surapong@gmail.com

วันที่รับบทความ (Received) : 14 พฤษภาคม 2564

วันที่แก้ไขบทความ (Revised) : 29 พฤษภาคม 2564

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted) : 29 พฤษภาคม 2564

บทคัดย่อ

สารนิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์ ดังนี้ 1) เพื่อศึกษาความรู้เรื่องความตายของชาวพุทธหมู่บ้านมหามงคล 2 ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม 2) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยส่วนบุคคลกับความรู้เรื่องความตายของชาวพุทธหมู่บ้านมหามงคล 2 ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม และ 3) เพื่อศึกษาข้อเสนอแนะเกี่ยวกับความรู้เรื่องความตายของชาวพุทธหมู่บ้านมหามงคล 2 ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ชาวพุทธหมู่บ้านมหามงคล 2 ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม จำนวนทั้งสิ้น 333 ตัวอย่าง เครื่องมือที่ใช้การวิจัย คือ แบบสอบถาม สถิติที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และค่าไคแอสก์

ผลการวิจัย พบว่า

1. ความรู้เรื่องความตายของชาวพุทธหมู่บ้านมหามงคล 2 ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม โดยรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ ความหมายความตาย รองลงมาได้แก่ อารมณ์ของผู้ใกล้ตาย สาเหตุของความตาย ประโยชน์ที่เกิดจากการพิจารณาความตาย ประเภทของความตาย ปรากฏการณ์ก่อนตาย และด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุดได้แก่ วิธีพิจารณาความตาย ตามลำดับ 2. ผลการทดสอบสมมติฐาน พบว่า เพศ อายุ วุฒิการศึกษาทางโลก และวุฒิการศึกษาทางธรรม ของชาวพุทธหมู่บ้านมหามงคล 2 ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม ไม่มีความสัมพันธ์กับความรู้เรื่องความตาย 3. ข้อเสนอแนะ พบว่า การตายเป็นเรื่องปกติ ชีวิตเกิดมาก็ย่อมต้องตาย ไม่มีสิ่งใดอยู่

ได้ โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลง และไม่มีผู้ใดไม่เป็นทุกข์ เมื่อความตายมาถึง ดังนั้น จึงควรทำความดีตามแนวคำสอนของพุทธศาสนา จึงไม่ควรกลัวที่จะตายจงพร้อม และทำจิตใจให้สงบเมื่อวาระแห่งความตายมาถึง

คำสำคัญ: ความรู้, ความตาย, ชาวพุทธ

Abstract

The objectives of this thematic paper were as follows; 1) To study the knowledge and understanding in death of Buddhists at Mahamongkol Village 2 Salaya, Buddhamonthon District, Nakhon Pathom Province, 2) To study the relation between personal factors and the knowledge in death of Buddhists at Mahamongkol Village 2 Salaya, and 3) To study the suggestions regarding the knowledge and understanding in death of Buddhists at Mahamongkol Village 2 Salaya. The random samplings used in this research were 333 Buddhists living at Mahamongkol Village 2 Salaya, Buddhamonthon District, Nakhon Pathom Province. The instrument used in this research was the questionnaire. The statistics used for data analysis were frequency, percentage, means, standard deviation and Chi Square.

The results of research were found as follows:-

1. In overall, the knowledge in death of Buddhists was at a high level. In aspects, the level of knowledge in meaning of the death came first and followed by emotion of the dying persons, causes of death, benefits from mindfulness of death, types of death, phenomena occurring before death, and contemplation of death respectively. 2. The personal factors; namely, sex, age and levels of education in both worldly and secular fields were not related to knowledge and understanding in death. 3. The suggestions were that the death is a normal phenomenon. Whatever is occurred, that is destroyed. Nothing lasts forever. No one feels distressed at times of death. Everyone should do goodness according to Buddhism. One should be prepared for death and ready to confront with death mindfully and peacefully.

Keywords: the knowledge and understanding, death, Buddhists

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งปัญญา มีเหตุผลเมื่อนำมาประพฤติปฏิบัติตามถึงที่สุดย่อมสามารถเป็นที่พึ่งของสรรพสัตว์ทั้งหลาย นำไปสู่ความพ้นทุกข์ได้จริงแน่นอน หัวใจของพระพุทธศาสนา คือ พระรัตนตรัย หรือแก้ว 3 ประการ คือ พระพุทธ พระธรรม พระอริยสงฆ์ พระบรมศาสดา ทรงค้นพบแนวทางพ้นทุกข์ได้ด้วยพระองค์เอง คือ อริยสัจ 4 เป็นยอดของความจริงแท้ ซึ่งมีอยู่ในธรรมชาติของโลกนี้ พระองค์ตรัสว่า “สิ่งเหล่านี้มีอยู่ประจำของโลกอยู่แล้ว พระองค์เพียงค้นพบนำมาปฏิบัติถึงที่สุด และพ้นทุกข์ได้จริงแน่นอน” การที่เราจะรับหรือนับถือสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นหลักประจำใจเป็นที่พึ่งอาศัยก็จำเป็นต้องพิจารณาให้เห็นว่าสิ่งนั้นมีดีอย่างไร เป็นที่พึ่งแก่เราได้หรือไม่เสียก่อน เมื่อเห็นว่ามีดี และมีประโยชน์จริงแล้ว จึงควรนับถือหรือรับไว้ เช่นนี้ก็ชื่อว่าฉลาด ถือเอาแต่สิ่งที่ดีมีประโยชน์ จำต้องพิจารณาให้ดีว่าพุทธศาสนานั้นมีดีอย่างไร เป็นประโยชน์แก่ชีวิตเราอย่างไร ชีวิตตั้งแต่เกิดจนตายและหลังความตายแล้วไปไหนพระพุทธศาสนาให้คำตอบได้

ชีวิต แปลว่า ความเป็นอยู่ ตรงข้ามกับความตาย ในทางวิทยาศาสตร์ ให้ความหมายของชีวิตไว้ว่า ชีวิต คือ ความสามารถ ที่จะกินได้ แปรสภาพสิ่งที่กินได้ เติบโตได้ ปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมได้และสืบพันธุ์ได้ แต่ในความหมายทางพระพุทธศาสนา ชีวิต คือ ชันธ์ 5 (ส่วนประกอบห้าอย่าง) และชันธ์ 5 นี้ สามารถแยก ออกได้เป็นส่วนประกอบ 5 อย่าง คือ (1) รูป ได้แก่ ร่างกาย (2) เวทนา ได้แก่ ความรู้สึกสุข ทุกข์ และความรู้สึก ไม่สุขไม่ทุกข์ (3) สัญญา ได้แก่ ความจำได้หมายรู้ เช่น จำคน จำของ จำสีขาว จำสีแดง เป็นต้น (4) สังขาร ได้แก่ เครื่องปรุงของจิตซึ่งปรุงแต่งจิตให้ดี หรือชั่ว หรือเป็นกลาง ๆ และ (5) วิญญาณ ได้แก่ ความรู้แจ้งอารมณ์ ทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ

การมองชีวิตตามความหมายทางพระพุทธศาสนา นี้ มุ่งให้เห็นว่าสิ่งที่เรียกว่า “สัตว์” “บุคคล” หรือ “ตัวตน” นั้น เมื่อแยกออกไปแล้ว ก็จะพบแต่ส่วนประกอบ 5 ส่วนเหล่านี้เท่านั้นไม่มีสิ่งอื่นเหลืออยู่ที่จะมาเป็น ตัวตนต่างหากได้ และแม้ชันธ์ 5 เหล่านี้แต่ละอย่างก็มีอยู่เพียงในรูปที่สัมพันธ์เนื่องอาศัยกันไม่เป็นอิสระ ไม่มีโดยตัวของมันเอง ดังนั้น ชันธ์ 5 แต่ละอย่าง ๆ นั้น ก็ไม่ใช่ตัวตนอีกเช่นกัน และสิ่งที่ตัวตนอยู่ต่างหาก จากส่วนประกอบเหล่านี้ก็ไม่มี เมื่อมองเห็นเช่นนั้นแล้ว ก็จะถอนความยึดมั่นถือมั่นในเรื่องตัวตน (อัตตวาทุ ปาทาน) ได้ เมื่อถอน ความยึดมั่นถือมั่นในเรื่องตัวตนได้ ก็จะไม่เป็นทุกข์ และนับว่าเป็นการเข้าถึงจุดหมายที่ ต้องการตามคติทางพระพุทธศาสนา

หมู่บ้านมหามงคล 2 เป็นกลุ่มชุมชนของข้าราชการในพระองค์ทั้งสิ้น ก่อตั้งขึ้นมาเมื่อ พ.ศ. 2537 ตำบลศาลายา อำเภอฟุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม เป็นลักษณะเรือนแถว 2 ชั้น จำนวน 698 ห้อง มีประชากร อาศัยอยู่ประมาณ 2,002 คน มีคณะบริหารกิจการหมู่บ้าน ลักษณะทิศเหนือติดต่อกับหมู่บ้านราษฎร์ สวนผลไม้ ทิศใต้ติดต่อกับหมู่บ้านสินทรัพย์มั่นคง ทิศตะวันตกติดต่อกับถนนหลวงแผ่นดินสาย ศาลายา - บาง ภาษี ทิศตะวันออกติดต่อกับคลองทวีวัฒนา มีถนนริมคลองตลอดแนวหมู่บ้าน และจัดถนนซอยจากคลองทิศ ตะวันออกสู่ถนน ศาลายา - บางภาษี ทิศตะวันตกทั้งสิ้น 15 ซอย โดยมีทางเข้าออกหมู่บ้านที่ซอย 8 เพื่อออกไปปฏิบัติงาน และกระทำการกิจต่าง ๆ ในสภาวะสังคมการปกครองอันสับสนวุ่นวาย ทำให้ทุกสังคมมี ความขัดแย้งและ มีเหตุการณ์เสียชีวิตเกิดขึ้นในหมู่บ้านหลายครั้ง ซึ่งประชากรในหมู่บ้าน นับเนื่องว่าเป็นกลุ่ม ชนที่มีความสัมพันธ์กันเปรียบเสมือนญาติที่เคยร่วมปฏิบัติงานกันมาหลายชั่วอายุคน

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจว่าจะทำอย่างไรกับปัญหานี้ให้บรรเทาเบาบางลงและหมดไปที่สุดในที่สุดซึ่งเป็นการ ตอบแทนสังคมทั้งยังได้ให้ประชากรในหมู่บ้านมีหลักการปฏิบัติตนอย่างมีความรู้ในขณะดำรงชีวิตอยู่ในโลก มนุษย์กับมองเห็นแนวทางสืบต่อไปอย่างมีความหวัง

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

2.1 เพื่อศึกษาความรู้เรื่องความตายของชาวพุทธหมู่บ้านมหามงคล 2 ตำบลศาลายา อำเภอฟุทธ มณฑล จังหวัดนครปฐม

2.2 เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยส่วนบุคคลกับความรู้ เรื่องความตายของชาวพุทธหมู่บ้าน มหามงคล 2 ตำบลศาลายา อำเภอฟุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม จำแนกตามตัวแปรอิสระ

2.3 เพื่อศึกษาข้อเสนอแนะเกี่ยวกับความรู้เรื่องความตายของชาวพุทธหมู่บ้านมหามงคล 2 ตำบล ศาลายา อำเภอฟุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม

3. สมมติฐานของการวิจัย

3.1 เพศ มีความสัมพันธ์กับความรู้เรื่องความตายของชาวพุทธหมู่บ้านมหามงคล 2 ตำบลศาลายา อำเภอฟุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม

3.2 อายุ มีความสัมพันธ์กับความรู้เรื่องความตายของชาวพุทธหมู่บ้านมхамงคล 2 ตำบลศาลายา อำเภอฟุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม

3.3 วุฒิการศึกษาทางโลก มีความสัมพันธ์กับความรู้เรื่องความตายของชาวพุทธหมู่บ้านมхамงคล 2 ตำบลศาลายา อำเภอฟุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม

3.4 วุฒิการศึกษาทางธรรม มีความสัมพันธ์กับความรู้เรื่องความตายของชาวพุทธหมู่บ้านมхамงคล 2 ตำบลศาลายา อำเภอฟุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม

4. ขอบเขตของการวิจัย

4.1 ขอบเขตด้านประชากร ได้แก่ ชาวพุทธหมู่บ้านมхамงคล 2 ตำบลศาลายา อำเภอฟุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม จำนวน 333 คน จากประชากร จำนวน 2,002 คน

4.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา ได้แก่ ความรู้เรื่องความตายของชาวพุทธหมู่บ้านมхамงคล 2 ตำบลศาลายา อำเภอฟุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม ประกอบไปด้วย 1) ความหมายของความตาย, 2) ประเภทของความตาย, 3) สาเหตุของความตาย, 4) ปรากฏการณ์ก่อนตาย, 5) อารมณ์ของผู้ใกล้ตาย, 6) วิถีพิจารณาความตาย และ 7) ประโยชน์ที่เกิดจากการพิจารณาความตาย

4.3 ขอบเขตด้านพื้นที่ ได้แก่ หมู่บ้านมхамงคล 2 ตำบลศาลายา อำเภอฟุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม

5. ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

5.1 ทำให้ทราบความรู้เรื่องความตายของชาวพุทธหมู่บ้านมхамงคล 2 ตำบลศาลายา อำเภอฟุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม

5.2 ทำให้ทราบความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยส่วนบุคคลกับความรู้เรื่องความตายของชาวพุทธหมู่บ้านมхамงคล 2 ตำบลศาลายา อำเภอฟุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม

5.3 ทำให้ทราบข้อเสนอแนะเกี่ยวกับความรู้เรื่องความตายของชาวพุทธหมู่บ้านมхамงคล 2 ตำบลศาลายา อำเภอฟุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม

5.4 ทำให้สามารถนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ไปเป็นแนวทางในการปรับปรุงแก้ไขเกี่ยวกับความรู้เรื่องความตายแก่ชาวพุทธหมู่บ้านมхамงคล 2 ตำบลศาลายา อำเภอฟุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม

6. คำนิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

1) ความหมายของความตาย หมายถึง การหมดสิ้นลมหายใจ ความขาดสูญของชีวิตในภพหนึ่ง ๆ หรือการที่ร่างกายแตกสลายไป ไม่มีการเคลื่อนไหว อวัยวะทุกส่วนหยุดการทำงาน

2) ประเภทของความตาย หมายถึง การตายเพราะหมดอายุเป็นกาลมรณะ หมตกรรมเป็นกาลมรณะ หมดอายุ และหมตกรรมเป็นกาลมรณะ ตายก่อนหมดอายุ และหมตกรรมเป็นกาลมรณะ

3) สาเหตุของความตาย หมายถึง สาเหตุของความตายมี 4 ประเภทบ้าง 5 ประเภทบ้าง, อายุขยมรณะ คือ ตายเพราะสิ้นอายุตาย, ตายเพราะสิ้นกรรม เรียกว่า กรรมขยมรณะ, ตายเพราะสิ้นบุญ เรียกว่า บุญขยมรณะ และชาติปัจจุยามรณะ คือ ตายเพราะมีการเกิดเป็นปัจจัย

4) ปรากฏการณ์ก่อนตาย หมายถึง ระยะเวลาใกล้ตายมี 2 อย่าง, มรณสันตติวิธี คือ วิถีจิตใกล้ตาย, วิถีจิตใกล้ จะเกิดขึ้นภายใน 1-2 นาที, 1-2 ชั่วโมง วิถีจิตใกล้ตายจะปรากฏให้เห็น, ปรากฏการณ์ก่อนตายมี 2 ลักษณะ

5) อารมณ์ของผู้ใกล้ตาย หมายถึง อารมณ์ของผู้ใกล้ตายมี 3 อย่าง, กรรมอารมณ์ ได้แก่ อารมณ์ที่เกิดขึ้นด้วยอำนาจกรรม, อารมณ์ที่เกิดเป็นนิमितขึ้นเพราะการกระทำ เรียกว่า กรรมนิमित, คตินิमित คือ เครื่องหมายที่เป็นการบ่งบอกถึงสถานที่ที่ไปเกิด, กรรมนิमित คือ การนึกถึงกรรมเล็กน้อย ย่อมสามารถทำให้ไปเกิดในอบายภูมิได้

6) วิธีพิจารณาความตาย หมายถึง ระลึกถึงความตายให้ปรากฏเหมือนเพศฆาต, ระลึกถึงความตายโดยพิจารณาถึงความเสื่อมแห่งอายุ, ระลึกถึงความตายโดยไม่มีเครื่องหมายบอกกล่าว, ระลึกถึงความตายโดยไม่มีกำหนดเวลาชัดเจน

7) ประโยชน์ที่เกิดจากการพิจารณาความตาย หมายถึง ทำใจยอมรับต่อความตายได้ดี, เปลี่ยนอารมณ์ให้ดีขึ้นได้, อบรมจิตจนสามารถให้ปัญญาเจริญได้อย่างมั่นคง, ทำให้จิตใจสะอาดหมดจดได้, ทำให้เกิดความสงบเบาใจได้ดี

8) ความตาย หมายถึง การสิ้นใจ สิ้นชีวิต ไม่เป็นอยู่ต่อไป สิ้นสภาพของการมีชีวิต สมองหยุดทำงาน หัวใจหยุดเต้น หายใจเองไม่ได้

9) ชาวพุทธในยุคปัจจุบัน หมายถึง ประชาชนชาวพุทธชาย และหญิงที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน มหามงคล 2 ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม

10) เพศ หมายถึง เพศของผู้ตอบแบบสอบถามสำหรับสารนิพนธ์ฉบับนี้ แบ่งเป็น 2 เพศ ได้แก่ 1) เพศชาย และ 2) เพศหญิง

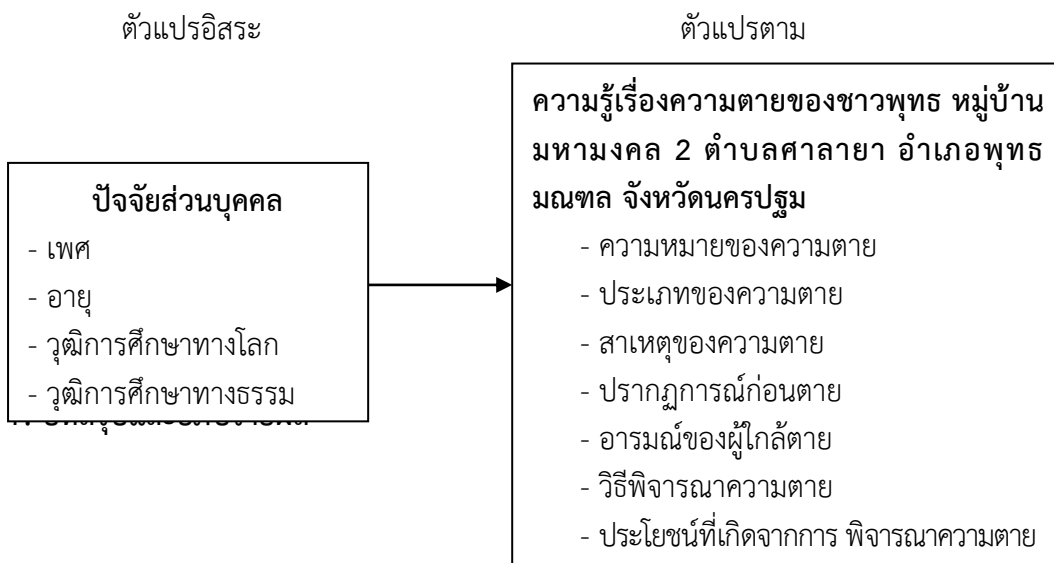
11) อายุ หมายถึง อายุของผู้ตอบแบบสอบถามสำหรับสารนิพนธ์ฉบับนี้ แบ่งเป็น 5 กลุ่ม คือ 1) น้อยกว่า 30 ปี, 2) 30 - 40 ปี, 3) 41 - 50 ปี และ 4) 51 ปี ขึ้นไป

12) วุฒิกการศึกษาทางโลก หมายถึง วุฒิกการศึกษาทางโลกของผู้ตอบแบบสอบถามสำหรับสารนิพนธ์ฉบับนี้ แบ่งเป็น 4 ระดับ ได้แก่ 1) ไม่เกินระดับมัธยมศึกษา, 2) ระดับอนุปริญญา/ปวส., 3) ระดับปริญญาตรี และ 4) ระดับปริญญาโทขึ้นไป

13) วุฒิกการศึกษาทางธรรม หมายถึง วุฒิกการศึกษาทางธรรมของผู้ตอบแบบสอบถามสำหรับสารนิพนธ์ฉบับนี้ แบ่งเป็น 4 ระดับ ได้แก่ 1) ธรรมศึกษาชั้นตรี, 2) ธรรมศึกษาชั้นโท, 3) ธรรมศึกษา ชั้นเอก และ 4) อื่น ๆ ที่ผู้ตอบแบบสอบถามระบุไว้

7. สรุปกรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย

จากแนวคิด เรื่องความรู้ในเอกสารงานวิจัยต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วนั้น ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบแนวความคิดด้วยการกำหนดตัวแปรอิสระ คือ เพศ วุฒิกการศึกษาทางโลก และวุฒิกการศึกษาทางธรรม ที่สัมพันธ์กับความรู้เรื่องความตาย และได้กำหนดตัวแปรตาม คือ ความสำคัญของความรู้เรื่องความตาย เป็นต้นโดยจะเห็นว่าความตายนั้ย่อมเกิดขึ้นกับทุกคนได้ทุกกาลเวลาและทุกสถานที่ไม่สามารถอาจรู้ได้ ควรกำหนดด้วยสติปัญญา เพื่อรับสภาพความตายด้วยใจอาภาหยา ดังนั้น เกี่ยวกับเรื่องความตายนั้ พุทธศาสนาจึงได้ให้หลักการเพื่อนำมาเป็นกรอบแนวคิดตามแผนภูมิแสดงสรุปกรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัยดังนี้

จากการสรุปผลการวิจัยศึกษาความรู้เรื่องความตายของชาวพุทธหมู่บ้านมหามงคล 2 ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐมประกอบไปด้วย 1) ความหมายของความตาย 2) ประเภทของความตาย 3) สาเหตุของความตาย 4) ปรากฏการณ์ก่อนตาย 5) อารมณ์ของผู้ใกล้ตาย 6) วิธีพิจารณาความตาย และ 7) ประโยชน์ที่เกิดจากการพิจารณาความตาย สามารถนำมาอภิปรายผลได้ดังนี้

การวิเคราะห์ความรู้เรื่องความตายของชาวพุทธหมู่บ้านมหามงคล 2 ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม พบว่า ความรู้เรื่องความตายของชาวพุทธหมู่บ้านมหามงคล 2 ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม โดยรวมมีความรู้ในระดับมาก ที่เป็นเช่นนี้อภิปรายได้ว่า การวัดความรู้เป็นการวัดสมรรถภาพของสมองด้วยการระลึกของความจำเกี่ยวกับเรื่องราว ประสบการณ์ โดยใช้เครื่องมือหรือแบบทดสอบ ดังนี้ แบบทดสอบเชิงปฏิบัติ เป็นการทดสอบด้วยการลงมือกระทำจริง ๆ และแบบสอบถามที่ใช้กันโดยทั่วไป โดยที่ผู้ตอบแบบสอบถาม ต้องตอบทั้งหมด รวมทั้งการทดสอบแบบปากเปล่า โดยการพูดแทนการเขียน แบบสอบถามด้วย และความรู้ หมายถึง การรับรู้ข้อเท็จจริง กฎเกณฑ์ เหตุการณ์และรายละเอียดต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากการสังเกต การศึกษา รายงาน หรือประสบการณ์ โดยทำหน้าที่อธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตลอดจนการคาดการณ์ผลที่จะเกิดขึ้นในอนาคต เพื่อให้เกิดความเข้าใจสาเหตุและสามารถแก้ไขปัญหาได้ ตามพื้นฐานและความสามารถของแต่ละบุคคล โดยชาวพุทธนั้นมีความรู้เรื่องความตาย ซึ่งประกอบไปด้วย 1) ความหมายของความตาย 2) ประเภทของความตาย 3) สาเหตุของความตาย 4) ปรากฏการณ์ก่อนตาย 5) อารมณ์ของผู้ใกล้ตาย 6) วิธีพิจารณาความตาย และ 7) ประโยชน์ที่เกิดจากการพิจารณาความตาย ทั้งนี้ชาวพุทธมีความรู้เรื่องพวกนี้ อยู่ในระดับมาก

เมื่อแบ่งเป็นรายด้านในการอภิปรายผล สามารถสรุปตามลำดับได้ดังนี้

1. ความหมายของความตาย โดยรวมซึ่งมีค่าแปลผลอยู่ในระดับมาก อภิปรายได้ว่าเป็นเพราะชาวพุทธนั้นมีความรู้เรื่องความตาย ซึ่งประกอบไปด้วย 1) ความหมายของความตาย 2) ประเภทของความตาย 3) สาเหตุของความตาย 4) ปรากฏการณ์ก่อนตาย 5) อารมณ์ของผู้ใกล้ตาย 6) วิธีพิจารณาความตาย และ 7) ประโยชน์ที่เกิดจากการพิจารณาความตาย ทั้งนี้ชาวพุทธมีความรู้เรื่องพวกนี้อยู่ในระดับมาก

เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อของความหมายของความตาย พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ซึ่งมีค่าแปลผลอยู่ในระดับมาก คือ ร่างกายแตกดับ อภิปรายได้ว่าเป็นเพราะกลุ่มตัวอย่างนั้นมีความรู้เรื่องนี้ดี เช่น เมื่อถึงอายุขัยจะต้องดับสูญด้วยความซำกะดี โรคภัยไข้เจ็บก็ดี จิตก็จะเตรียมตัวไว้ เวลาหมดลมก็จะมีสติสัมปชัญญะ รู้สีกตัว

ว่าร่างกายใกล้เคียงกับร่างกายดับโดยกะทันหัน เช่น รถคว่ำ รถชน ถูกยิงตาย ฯลฯ ซึ่งการตายแบบนี้จิตมิได้เตรียมพร้อมหรือเตรียมตัวมาก่อน ครั้นร่างกายแตกดับจิต ก็จะขาดจากร่างกายทันที โดยมีทันทูตัวและก็จะกระทำให้อัตตาที่เคยกระทำหรือสิ่งที่จิตคิด พะวงอยู่หรืออาจท่องเที่ยวไปตามที่ต่าง ข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุดซึ่งมีค่าแปลผลอยู่ในระดับมาก คือ สันอายุชัย อภิปรายได้ว่าเป็นเพราะกลุ่มตัวอย่างยังอาจไม่มีความรู้ในเรื่องการสันอายุชัย ทั้งนี้ หมายถึง เมื่อชีวิตของสัตว์โลกในภพภูมิต่าง ๆ ได้แก่ 1. อบายภูมิ 4 คือ ดิรัจฉาน อสุรกายเปรต นรก ซึ่งมีความทุกข์มาก 2. มนุษย์ภูมิ 1 คือ มนุษย์โลก ซึ่งมีความสุข ความทุกข์ หรือไม่สุขไม่ทุกข์ 3. เทวภูมิ 6 คือ สวรรค์/ เทวโลก ซึ่งมีความสุข แต่ถ้าหมดบุญต้องไปเกิดอีก 4. รูปภูมิ 16 อรูปภูมิ 4 คือ พรหมโลก ซึ่งมีความสุข เหล่านี้ได้สันอายุไขลง ก็จะถึงแก่ความแตกดับในภพภูมิที่ตนเป็นอยู่ และกลับไปเวียนว่ายตายเกิดอีกครั้ง ยกเว้นอริยบุคคลชั้นสุทธาวาสจะ永不เกิดในภพภูมิใดอีก เมื่อท่านเหล่านี้ได้ปฏิบัติธรรมจนเข้าใจในเรื่องของความตายได้อย่างมีสติและสงบ รู้ว่าความตายเกิดขึ้นทุกขณะ สามารถเข้าสู่นิพพานและไม่ต้องเข้ามาเกี่ยวข้องในเรื่องของอายุไขซึ่งมีในสัตว์ต่าง ๆ อีก คือ หลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด

2. ประเภทของความตาย โดยรวมซึ่งมีค่าแปลผลอยู่ในระดับมาก อภิปรายได้ว่าเป็นเพราะกลุ่มตัวอย่างนั้นมีความรู้ในเรื่องประเภทของความตายในระดับดี โดยประกอบไปด้วย ตายเพราะหมดอายุเป็นกาลมรณะ ตายเพราะหมดกรรมเป็นกาลมรณะ และตายเพราะหมดอายุและหมดกรรมเป็นกาลมรณะ ทำให้ในด้านนี้มีความรู้ที่ดี

เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อของประเภทของความตาย พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ซึ่งมีค่าแปลผลอยู่ในระดับมาก คือ ความตายมี 2 ประเภท อภิปรายได้ว่าเป็นเพราะกลุ่มตัวอย่างนั้นสามารถแยกแยะได้ว่าความตายนั้นมีกี่ประเภท โดยกลุ่มตัวอย่างนั้นอาจมีความสนใจในเรื่องประเภทของความตาย จึงศึกษาหาความรู้ในเรื่องนี้ จึงทำให้ข้อนี้มีความรู้มากในเรื่องของประเภทของความตาย ข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด ซึ่งมีค่าแปลผลอยู่ในระดับน้อย คือ ตายเพราะหมดอายุและหมดกรรมเป็นกาลมรณะ กับตายก่อนหมดอายุเพราะหมดกรรมเป็นกาลมรณะ อภิปรายได้ว่าเป็นเพราะกลุ่มตัวอย่างนั้นไม่อาจแยกแยะได้ว่าตายเพราะหมดอายุและหมดกรรมเป็นกาลมรณะ กับตายก่อนหมดอายุเพราะหมดกรรมเป็นกาลมรณะ เพราะอาจไม่มีความรู้ที่ว่าตายเพราะหมดอายุและหมดกรรมเกี่ยวข้องกันอย่างไรกับเรื่องของกาลมรณะ เช่น ตายเพราะสิ้นบุญ สันอายุ หรือเพราะสิ้นทั้งสองอย่าง ความตายเพราะสิ้นบุญ คือ แม้จะมีปัจจัยที่จะทำให้มีอายุอยู่ต่อไปได้ แต่ก็มีวิบากกรรมเก่ามาตัดรอนทำให้ต้องตาย ความตายเพราะสันอายุ คือ มีชีวิตอยู่จนหมดช่วงอายุขัยเฉลี่ยของมนุษย์ในยุคนั้น ๆ เช่น ในปัจจุบันอายุขัยเฉลี่ย คือ 75 ปี ก็มีอายุยืนไปจนหมดอายุขัยและตายในที่สุด เพราะความไม่มีสมบัติ เช่น คดี กาล และอาหาร เป็นต้นผู้ที่มีชีวิตอยู่นานจึงตาย เรียกว่าตายไปตามกาลเวลาหรือตายในเวลาควรตาย เปรียบเหมือนอสรพิษที่มีฤทธิ์ร้ายแรง ได้กัดบุคคลคนใดคนหนึ่งให้ถึงซึ่งความตาย ไม่มียา แก้วพิษ พิษของงูนั้น เรียกว่าถึงที่สุดฉับใด ผู้ที่มีอายุอยู่นาน สันอายุแล้วก็ตายไป ก็ฉับนั้น ๆ นั้น หมายความว่ากลุ่มตัวอย่างนั้นมีความรู้ในรายข้อ

3. สาเหตุของความตาย โดยรวมซึ่งมีค่าแปลผลอยู่ในระดับมาก อภิปรายได้ว่าเป็นเพราะกลุ่มตัวอย่างนั้นมีความรู้ในระดับดี ซึ่งมีความรู้ในเรื่องสาเหตุของความตาย ซึ่งประกอบไปด้วยตายเพราะสิ้นกรรม เรียกว่า กรรมขมรณะ อายุขมรณะ คือ ตายเพราะสิ้นอายุ และชาติปัจจัยามรณะ คือ ตายเพราะมีการเกิดเป็นปัจจัย ทำให้ในด้านนี้มีความรู้ความเข้าใจ

เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อของสาเหตุของความตาย พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ซึ่งมีค่าแปลผลอยู่ในระดับมาก คือ สาเหตุของความตายมี 4 ประเภทบ้าง 5 ประเภทบ้าง อภิปรายได้ว่าเป็นเพราะกลุ่มตัวอย่างนั้นมีความรู้ในเรื่องประเภทของการตายเป็นอย่างดี เพราะเป็นเรื่องใกล้ตัวที่น่าสนใจศึกษาเป็นอย่างยิ่ง เมื่อมีคนตาย ชาวพุทธก็มักจะวิพากษ์วิจารณ์ไปตามความเชื่อทางศาสนา เช่น เมื่อมีคนตายตั้งแต่อายุ 75 - 100 ปีก็คิด

ไปว่าตายเพราะสิ้นอายุไขบ้าง หรือตายเพราะสิ้นอายุและสิ้นกรรมบ้าง หากมนุษย์ได้ถึงแก่ความตายในเวลาที่ไม่เหมาะสมก็คิดไปว่าตายเพราะสิ้นกรรมบ้าง หากมนุษย์ตายเพราะความหิวกระหาย ถูกอสริพิษฉกกัด ถูกวางยาพิษ ถูกไฟไหม้ จมน้ำ หรือถูกคมอาวุธ อุปมาเหมือนเปลวไฟที่ต้องมอดดับลง ทั้งที่ยังมีไส้และน้ำมันเหลืออยู่ ก็คิดไปว่าตายเพราะประสบอุบัติเหตุบ้างคือเพราะเหตุที่เป็นปฏิกิริยา มีน้ำ ไฟ หรือลมเป็นต้นอย่างใดอย่างหนึ่งเข้าเบียดเบียนอย่างกะทันหัน ข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด ซึ่งมีค่าแปลผลอยู่ในระดับน้อย คือ ตายเพราะสิ้นบุญ เรียกว่า บุญญชยมรณะ อภิปรายได้ว่าเป็นเพราะกลุ่มตัวอย่างนั้นอาจไม่มีความรู้ในเรื่องรายข้อนี้ซึ่งเป็นเรื่องความตาย 5 ประเภท คือ ขาดปัจจัยามรณะ ได้แก่ ความตายเพราะความเกิดเป็นปัจจัย อุปกัมมมรณะ ได้แก่ ความตายเพราะการกระทำ สรสมรณะ ได้แก่ ความตายโดยสภาพคือตายเอง อายุชยมรณะ ได้แก่ ความตายเพราะสิ้นอายุ บุญญชยมรณะ ได้แก่ ความตายเพราะสิ้นบุญ จึงทำให้กลุ่มตัวอย่างไม่มีความรู้ เพราะในตำราจะกล่าวแค่ 4 ประการ ได้แก่ (1) อายุชยมรณะ ความตายเพราะสิ้นอายุ (2) กัมมชยมรณะ ความตายเพราะสิ้นกรรม (3) อุภยชยมรณะ ความตายเพราะสิ้นอายุและสิ้นกรรม และ (4) อุปปัจเจกมรณะ ความตายเพราะประสบอุบัติเหตุโดยอายุและกรรมยังไม่สิ้น และบางตำรากล่าวไว้ 5 ประการ โดยรวมบุญญชยมรณะ ได้แก่ ความตายเพราะสิ้นบุญ

4. ปรากฏการณ์ก่อนตาย โดยรวมซึ่งมีค่าแปลผลอยู่ในระดับมาก อภิปรายได้ว่าเป็นเพราะกลุ่มตัวอย่างนั้นมีความรู้ในระดับดี ซึ่งความรู้ในเรื่องปรากฏการณ์ก่อนตายประกอบไปด้วย ระยะเวลาใกล้ตายมี 2 อย่าง มรณสันตติวิธี คือ วิธีจิตใกล้ตาย และขวิจิตใกล้ จะเกิดขึ้นภายใน 1-2 นาที

เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อของปรากฏการณ์ก่อนตาย พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ซึ่งมีค่าแปลผลอยู่ในระดับมาก คือ สาเหตุของความตายมี 4 ประเภทบ้าง 5 ประเภทบ้าง อภิปรายได้ว่าเป็นเพราะชาวพุทธได้เรียนรู้ในเรื่องพุทธศาสนา มาก โดยจะรู้ว่า มรณสันนกาล ได้แก่ ระยะเวลาใกล้ตายแล้วมี 2 อย่าง คือ วิธีจิตใกล้ตายชนิดธรรมดา ได้แก่วิธีจิตใกล้ตายที่เกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ที่จะตายภายในเวลา 1-2 นาที หรือ 1-2 ชั่วโมง เป็นต้น จนถึง 7 วัน จึงสรุปได้ว่าชาวพุทธมีความรู้ความในเรื่องปรากฏการณ์ก่อนตายได้เป็นอย่างดี ข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด ซึ่งมีค่าแปลผลอยู่ในระดับน้อย คือ ปรากฏการณ์ก่อนตายมี 2 ลักษณะ อภิปรายได้ว่าเป็นเพราะกลุ่มตัวอย่างนั้นอาจไม่มีความรู้ในเรื่องปรากฏการณ์ก่อนตายมี 2 ลักษณะ ดังนั้น ควรมีสุนัยการเรียนโดยบอกว่า ปรากฏการณ์ก่อนตาย 2 ประเภท ได้แก่ มรณสันนกาล คือ เวลาที่บอกให้รู้ว่าใกล้จะถึงแก่ความตายเป็นการเตือนให้รู้ล่วงหน้า อาสันนกาล คือ กาลเวลาใกล้ตาย หมายถึง วิธีจิตใกล้จะสิ้นชาติใจแล้ว

5. อารมณ์ของผู้ใกล้ตาย โดยรวมอยู่ซึ่งมีค่าแปลผลอยู่ในระดับมาก ที่เป็นเช่นนี้อภิปรายได้ว่า กลุ่มตัวอย่างนั้นมีความรู้ในระดับดี ซึ่งความรู้ในอารมณ์ของผู้ใกล้ตายประกอบไปด้วย อารมณ์ของผู้ใกล้ตายมี 3 อย่าง คตินิมิต คือ เครื่องหมายที่เป็นการบ่งบอกถึงสถานที่ที่ไปเกิด และกรรมอารมณ์ ได้แก่ อารมณ์ที่เกิดขึ้นด้วยอำนาจ

เมื่อพิจารณารายข้อของอารมณ์ของผู้ใกล้ตาย พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ซึ่งมีค่าแปลผลอยู่ในระดับมาก คือ คตินิมิต อภิปรายได้ว่าเป็นเพราะ ชาวพุทธได้เรียนรู้ในเรื่องพุทธศาสนา มาก โดยจะรู้จากการศึกษาคำสอนทางพระไตรปิฎก เช่นในเรื่องเรื่องอัมมิกอุบาสกเป็นตัวอย่าง เป็นที่ทราบกันว่า อัมมิกอุบาสกอาศัยอยู่ในกรุงราชคฤห์เมืองหลวงแห่งแคว้นมคธ เป็นผู้ดำรงตนอยู่ในศีลในธรรมมีบริวารมาก ยินดีในการจำแนกแจกจ่ายทานต่าง ๆ ทั้งยังได้แนะนำบริวารของตนให้ประพฤติปฏิบัติตามด้วย อุบาสกนั้นมีบุตร 7 คน ธิดา 7 คน รวมอุบาสกและภรรยา จึงเป็น 17 คน เขาได้แนะนำคนในครอบครัวทุกคนให้ทำบุญถวายทานต่าง ๆ อยู่เป็นประจำ ครอบครัวนี้จึงมีชีวิตอยู่เย็นเป็นสุขตลอดมา ในบั้นปลายแห่งชีวิตของอัมมิกอุบาสก เขาเกิดเจ็บป่วยอย่างหนักนอนอยู่บนเตียงที่บ้านของตน มีความต้องการจะฟังธรรม จึงบอกลูก ๆ ให้ไปนิมนต์ภิกษุมาสวดพระสูตรให้ฟังที่บ้าน เมื่อภิกษุได้รับนิมนต์มาถามว่า อยากฟัง พระสูตรไหน จึงบอกว่า อยากฟังมหาสติปัฏ

ฐานสูตร ในขณะที่ภิกษุทั้งหลายเริ่มสวดพระสูตรนั้นอยู่ ปรากฏว่ามีเทวดาจากชั้นต่าง ๆ นำราชรถมารับอุบาสกนั้นอยู่ อุบาสกไม่ต้องการให้การฟังธรรมหยุดชะงักลง จึงพูดว่า ท่านทั้งหลายโปรดหยุดรอก่อน เมื่อภิกษุทั้งหลายได้ยินเช่นนั้นก็นึกว่าอุบาสกพูดกับพวกตนจึงพากันหยุดสวด แม้ลูก ๆ ของอุบาสกนั้น ก็เข้าใจเช่นนั้นเหมือนกัน ภิกษุทั้งหลายจึงคิดว่าอุบาสกคงไม่ยอมฟังธรรมแล้ว จึงพากันกลับวัด เมื่อเวลาผ่านไปได้สักครู่หนึ่งอุบาสกได้เห็นลูก ๆ พากันร้องไห้อยู่และไม่เห็นภิกษุทั้งหลาย จึงได้สอบถาม เมื่อรู้ความเป็นไปแล้วจึงได้เล่าความจริงให้ทุกคนฟังว่า ที่พ่อบอกให้หยุดรอก่อนนั้น พ่อไม่ได้พูดกับภิกษุทั้งหลาย พ่อได้พูดกับพวกเทวดาที่นำราชรถมารับต่างหาก จากนั้นจึงได้ถามลูก ๆ ว่า พ่อจะไปอยู่ชั้นไหนดี เมื่อได้คำตอบว่าชั้นดุสิต จึงให้ลูกนำพวงมาลัยมาแล้วจัดไปที่ราชรถชั้นดุสิตแล้วได้บอกลูก ๆ ว่า หากต้องการจะไปเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิตเหมือนกับพ่อ ก็จงพากันทำบุญอย่างที่พ่อเคยทำมาแล้ว แล้วได้ตายลง ข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด ซึ่งมีค่าแปลผลอยู่ในระดับมาก คือ กรรมนิมิต อภิปรายได้ว่า ถึงแม้ว่าในเรื่องนี้จะมีค่าเฉลี่ยน้อย แต่อย่างไรก็ตามการฝึกฝนให้ความรู้ในเรื่องอารมณ์ของผู้ใกล้ตายให้มากขึ้นกว่านี้ เพื่อจะได้นำไปสอนและให้การศึกษาแก่ผู้อื่น

6. วิถีพิจารณาความตายโดยรวมซึ่งมีค่าแปลผลอยู่ในระดับน้อย ที่เป็นเช่นนี้อภิปรายได้ว่า กลุ่มตัวอย่างนั้นมีความรู้ในระดับไม่ดี เพราะฉะนั้นจึงอาจยังไม่รู้ถึงเรื่องการพิจารณาความตายอย่างถ่องแท้ และเพราะยังไม่ถึงนิพพานอย่างพระพุทธเจ้าก็ได้ ดังที่กล่าวไว้ว่า ไม่เพียงแต่อายุสังขารเท่านั้นที่จะคอยติดตามคน แม้วัยก็ติดตามอยู่ตลอดเวลา ดังคำว่า “อายุสังขารจะติดตามสัตว์ผู้ยืน นั่ง นอน และเดินไปมาเท่านั้นก็หาไม่ วัยย่อมติดตามเหล่าสัตว์แม้กระทั่งล้มตาศ และหลับตา” ดังนั้น เราต้องมีความรู้กัน

เมื่อพิจารณารายชื่อของอารมณ์ของวิถีพิจารณาความตาย พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ซึ่งมีค่าแปลผลอยู่ในระดับมาก คือ ระลึกถึงความตายโดยพิจารณาถึงความเสื่อมแห่งอายุ อภิปรายได้ว่า เป็นเพราะกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ยังให้ความสำคัญกับความตายว่า “บุคคลแม้จะดำรงชีวิตอยู่ถึง 100 ปี หรือเกินไปบ้างก็ตามก็ต้องพลัดพรากจากหมู่ญาติ และต้องละทิ้งชีวิตไว้ในโลกนี้แน่นอน” นั้นเป็นคำสอนจะทำให้มีความรู้สึกลัวความจริงทุกคนต้องตายเป็น สัจธรรมของโลก ข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด ซึ่งมีค่าแปลผลอยู่ในระดับน้อย คือ การพิจารณาความตายมี 8 วิธี อภิปรายได้ว่า เป็นเพราะคนเรายังไม่คำนึงถึงเรื่องความตาย เพราะปัจจุบันยังมีเรื่องที่ต้องทำอยู่ ยังดิ้นรนให้กับครอบครัว ตนเอง และสิ่งอื่น ๆ ที่ต้องการ ทำให้กลุ่มตัวอย่างไม่สามารถที่จะศึกษาเรื่องการพิจารณาความตายได้

7. ประโยชน์ที่เกิดจากการพิจารณาความตาย โดยรวมซึ่งมีค่าแปลผลอยู่ในระดับมาก ที่เป็นเช่นนี้อภิปรายได้ว่า กลุ่มตัวอย่างนั้นมีความรู้ในระดับดี ซึ่งความรู้ในประโยชน์ที่เกิดจากการพิจารณาความตายประกอบไปด้วยทำใจยอมรับต่อความตายได้ดี เปลี่ยนอารมณ์ให้ดีขึ้นได้และอบรมจิตจนสามารถให้ปัญญาเจริญได้อย่างมั่นคง

เมื่อพิจารณารายชื่อของประโยชน์ที่เกิดจากการพิจารณาความตายพบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ซึ่งมีค่าแปลผลอยู่ในระดับมาก คือ ทำใจยอมรับต่อความตายได้ดี อภิปรายได้ว่า เป็นเพราะกลุ่มตัวอย่างนั้นเข้าใจเรื่องความตายว่าดี และตายไปแล้วไม่สามารถเอาอะไรไปได้ เนื่องจากมนุษย์ที่เกิดมาแล้วต้องตายเป็นธรรมดาทุกคน ไม่มีใครล่วงพ้นความตายไปได้ ความตายเป็นสัจธรรมที่เที่ยงแท้แน่นอน ข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด ซึ่งมีค่าแปลผลอยู่ในระดับน้อย คือ ทำให้เกิดความสงบเบาใจได้ดี อภิปรายได้ว่า เป็นเพราะเมื่อความตายมาถึงเข้ามนุษย์ทุกคนกลับสะดุ้งกลัวต่อความตายที่มาเยือน เกิดความหวาดหวั่นพรั่นพรึง มีความเศร้าโศกพิไรราพันเมื่อคราวต้องประสบกับความพลัดพรากจากบุคคลผู้เป็นที่รักของตน เมื่อเป็นเช่นนี้ มนุษย์เราควรมีวิธีปฏิบัติต่อความตายอย่างถูกต้องและเหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบัน

บรรณานุกรม

ณรงค์ โพธิ์พุกขานนท์. (2546). **ระเบียบวิธีวิจัย : แนวการเขียนเค้าโครงงานวิจัยและรายงานการวิจัย**
ประจำภาค. กรุงเทพฯ : ดวงแก้ว.

ธานินทร์ ศิลป์จารุ. (2551). **การวิจัยและวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติด้วย SPSS.** กรุงเทพฯ : บิสิเนสสอร์แอนด์ดี.

ธีระศักดิ์ อุ่นอารมณ์เลิศ. (2549). **เครื่องมือวิจัยทางการศึกษา : การสร้างและการพัฒนา.** นครปฐม : ภาควิชา
 พื้นฐานทางการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

บุญธรรม กิจปริดาภิสุทธิ์. (2539). **ระเบียบวิธีวิจัยทางสังคมศาสตร์.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ เรืองอักษร.

บุญมี เมธางกูร. (2538). **คนตายแล้วไปเกิดได้อย่างไร.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยามประเทศ.

พระญาณวโรดม. (2538). **ศาสนาต่าง ๆ.** กรุงเทพฯ : สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระศาสนโสภณ. (2538). **สวดมนต์แปล.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2531). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราช**
วิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหามกุฏราชวิทยาลัย, มูลนิธิ. **พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ฉบับครบรอบ 200 ปี แห่งราชวงศ์จักรี กรุง**
รัตนโกสินทร์ พุทธศักราช 2525 เล่มที่ 40. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย,

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2520). **อภิธัมมัตถสังคหะและอภิธัมมัตถวิภาวินีฎีกา.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏ
 ราชวิทยาลัย.

โยธิน ศันสนยุทธ และจุมพล พูลภัทรชีวิน. (2524). **จิตวิทยาสังคม.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ศูนย์ส่งเสริม
 วิชาการ.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542.** กรุงเทพฯ :
 ราชบัณฑิตยสถาน.

สุขญา ศิริธัญกร. (2552). **คู่มือตายดี.** กรุงเทพฯ : หจก. ไทยรายวันการพิมพ์.

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. (2537). **ลักษณะและปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงบทบาทของสตรีชนบท.** ขอนแก่น :
 มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

อนันต์ ศรีโสภณ. (2540). **การวัดและการประเมินผลการศึกษา.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.

(2) วิทยานิพนธ์ / สารนิพนธ์

พระมหาธมมธโร. (2547). **มโนทัศน์เกี่ยวกับความตายในพระพุทธศาสนา : การศึกษาเชิงวิเคราะห์.**
 วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

รัตนพงศ์ ก่องดา, ดาบตำรวจ. (2547). **การเตรียมตัวตายอย่างสงบตามหลักพุทธธรรม.** สารนิพนธ์ศาสนศาสตร
 มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ลดารัตน์ สาภินันท์. (2545). **ภาวะธรรมทัศน์ในวัยสูงอายุและการเตรียมตัวเกี่ยวกับความตายของผู้สูงอายุ.**
 วิทยานิพนธ์พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สิริจิตร ปันเงิน. (2542). **ความตายในทัศนะของกามูร์ (Camus).** วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต.
 บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

อุดมพร ชื่นไพบูลย์. (2547). **การไม่หลงตายในคำสอนพระพุทธศาสนา.** สารนิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต.
 บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.